

KÖNYVEK

A SZERETET BREVIÁRIUMA. *Sík Sándor és Juhász Vilmos* összeállítása. — (Új Idők kiadása.)

Aligha tévedünk, ha ezt a vaskos kötetet, amelyet Sík Sándor és Juhász Vilmos most az olvasó asztalára tett, a maga nemében az egész világiródalomban páratlan és újszerű kezdeményezésnek mondjuk. Az antológiák, különösen az utóbbi évtizedekben, kedvelt műfajává váltak az irodalomnak. Az antológia összeállítója rendszerint valamilyen egységes szempontot választ ki, amely köré csoportosítva mutat be nekünk írókat és műveket. Se szeri, se száma a nemzeti antológiáknak, de vannak olyanok is, amelyek átnyúlva a nemzeti határon, egy-egy kor, vagy egy-egy témakör jellegzetes műveit gyűjtik egybe. A lényeg mindig az, hogy a szerző úgy érzi, hogy van valami közösen érvényes az általa bemutatott művekben, ami indokoltá teszi együttes szereplésüket és így mondhatni többet mondanak el magukról, mint magukban állva.

A két neves szerző is ezt az utat választotta, amikor kötetét összeállította, de az igény, amivel fellépnek, messze túlhaladja az ilyen művek szokványos kereteit. Nem elégedtek meg azzal, hogy térben átlépjék az országok, sőt a kontinensek határait is, hanem időben is átfogták az emberi művelődés egész történelmét, hogy összegyűjtsék mindazt, ami emberi nyelven valaha a szeretetről elhangzott. Lehet-e időszerebb feladatot elképzelni? Nem arra gondolunk most itt, ami a lendületes vezércikkeknek olyan kedvelt, de oly sokszor üresen kongó szövege, t. i. hogy a nagyszerű tudományos és technikai eredményekkel dicsekedő ember sokkal inkább rabja a gonosz indulatoknak, mint bármelyik elődje volt. Jól tudjuk, hogy a gyűlölet, a kegyetlenség, a kapzsiság, az erőszak mindenkor jelentős — sőt sokszor döntő tényezők voltak — az emberi történelem alakulásában. De

szembe kell szállni azzal a felfogással, amely hajlandó volna arra, hogy ne is lásson egyebet a történelemben, mint gyűlölködést, gonoszságot és irigységet. Mert bármennyi legyen is ezekből felhalmozva a történelem hatalmas mérlegének egyik serpenyőjében, az egyensúlyt az tartja fent, hogy a másik oldalon ott van a szeretet, amely talán nem mutat annyi változatos, mint a vele szemben álló gonosz indulatok, mégis elég erős ahhoz, hogy egymagában szembeszálljon a sötétség hatalmaival.

A szeretet — jól tudjuk — nagyon egyszerű valami, talán a legegyszerűbb az összes emberi indulatok között. Azért van ez, mert az igazi szeretet sohasem feltételhez kötött, vagy körülményektől függő, hanem egyetemes, mindenkire és mindenre egyformán érvényesül. A szeretetnek voltak lánglelkű apostolai, nagyszerű költői, voltak és vannak névtelen, csak néhány által ismert gyakorlóit, de alapjában soha nem volt idegen az embertől és mint valami szelíd vigasztalás ott kísérte mindenkor az embert, rögs, botladozó útjain.

Ezt akarja bizonyítani ez a breviárium, amelyet mint a szerzők bevezetésükben mondják, azért neveztek el így, mert ezzel is dokumentálni akarták, hogy nem a szokványos antológiát nyújtják az olvasónak, hanem egy olyan könyvet, amelyet nap-nap után forgatni lehet és forgatni kell, hogy erőt merítsünk a küzdelemhez. Azt akarják bebizonyítani, hogy nincs olyan pontja a világnak és nem volt olyan vad és kemény korszaka az emberiségnek, nem volt olyan kultúrkör, amelyben ne adtak volna hangot a szeretetnek.

Már az eddig elmondottakból is látszik, hogy a feladat, amire Sík Sándor és Juhász Vilmos vállalkoztak, nagyobb, mint amire ebben a műfajban valaha bárki is vállalkozott. Ők maguk is kénytelenek belátni, hogy ki-meríthetetlen anyagból válogattak és

így eleve le kellett mondaniok arról, hogy teljeset nyújtsanak. De talán éppen azért, mert a teljesség amúgyis elérhetetlen cél volt itt, talán indokolt lett volna, hogy a teljességre való törekvéssel még nagyobb mértékben szakítsanak. Egy kicsit az az érzése az embernek, hogy őket sem kerülte el az antológia összeállítók hagyományos kísértése. T. i. az, hogy a szempont fontosabbá válik, mint maguk a művek, mert a fontos az, hogy bebizonyítsunk, kimutassunk valamit, jelen esetben azt, hogy a szeretet egyetemes emberi jelenség, ami nem kiváltsága egy vallásnak vagy kultúrkörnek. Pedig tudjuk, hogy a szeretetet, mint egész emberi magatartásunk legfőbb követelményét csak a kereszténység állította fel. Szeretni sokszor nagyon nehéz és mégis éppen az a szeretet az igazi, ami nehezünkre esik, ehhez azonban — mi keresztények legjobban tudjuk ezt — saját erőink legtöbbször nem elegendőek és természetfeletti segítségre, kegyelemre van szükségünk. A szeretet igazi megvalósítói nem is voltak mások, mint csak a szentek. És mindaz, amit a szeretetről nem keresztényi alapon vagy nem keresztény módon mondtak el, csak homályos tapogatózás, megsejtése valaminek, amit a maga teljes fényében és tisztaságában csak az Údvözítő tanítása adott az emberiségnek. Ez a könyv bizonyítja ezt legjobban. A bevezetés különben maga is utal erre, de talán az egyes fejezetekhez adott külön magyarázatok és jegyzetek, vagy az egész anyagnak nem szigorúan történeti sorrendben, hanem oly módon való csoportosítása, hogy az egyes szövegek mennyire közelítik meg a szeretet abszolút keresztényi eszményét, harmonikusabbá és nevelő hatásúbbá tette volna a kötetet. És ha már itt tartunk, szeretnénk még egy hiányszágra rámutatni, ami egy esetleges második kiadásban feltétlenül pótolandó volna, és ez egy áttekinthető tartalomjegyzék, valamint a kötet végén a szerzők betűrend szerinti felsorolásában utalás arra, hogy hol lehet megtalálni az ott ismertetett szövegrészt.

Mindezek az észrevételek azonban korántsem érintik a mű lényegét és igazi jelentőségét, amit nem lehet kellőképpen méltatni. Talán azzal lehet legjobban kifejezni azt az érzést, amivel az ember a Szeretet Breviáriumban lapozgat, hogy valami elmondhatatlan bensőség, a szépségnek valami egészen különleges áhítata járja át a lelkét és úgy érzi, több és jobb lett általa. És lehet-e nagyobb érdeme könyvnek, mint éppen ez?

Doromy Károly

BRIGHTON ROCK. *Graham Greene* regénye.

Az új katolikus regénynek egészen különös fajtája: egzisztencialista problémalátás, a katolikus lelkiség komoly megéreztetése és detektív-história egyszerre. A nagy angol regényíró ezt a három, látszólag annyira össze nem férő szemléletmódot nagyszerű regényben egyesíti, akaratlanul is azt bizonyítva vele, hogy a rém-história, az egzisztencializmus és a katolicizmus is oly tények, amelyek elől már csak azért sem lehet jól elskatulyázott rendszereknek jól óvó tételei mögé bújni, mert — nagyonis megvan a lehetőség arra, hogy mindhármukkal egészen a bőrünket érintő módon találkozhatunk.

Rémtörténet: hogy bandavezérük elvesztéséért bosszút álljon, a Fickó (Pinkie), a tizenhét éves új „főnök”, rejtélyes módon halálba kergeti Fredet (a rendes nevén: Charles Hale), a kis ujságíró. Aztán még rejtélyesebb utakon arra törekszik ez a bortól és nőktől is irtózó Fickó, hogy mindenkit eltüntessen, aki csak tudhatna a gyilkosságról. „Tevékenysége” során már Rose-ra kerülne sor, pedig ez — a nő ösztön minden melegével ragaszkodik hozzá. Rose még a Fickó biztatására sem mer öngyilkos lenni, eldobja a már-már elsülő pisztolyt; de a felbukkanó rendőrség (amelyet Frednek idealista-ábrándos barátja, Ida küld utánuk) már csak a szikláról leugró Fickó után — egy halott után bámulhat az ürbe. Rose gőgös nyakassággal akar osztozni a hite szerint pokolba

jutott Fickó sorsában, s ezért a gyónatóségekben csak vitát keresne egy öreg pappal. Az öreg pap szerelidben beszél neki a kifürkészhetetlen isteni irgalomról. Rose megindultan látja, hogy ha gyermeke lesz a Fickótól, akkor neki szól a pap szava: „Ha a Fickó igazán szeretett, „akkor ez majd meg is fog látszani”. — S a regény végső két sora: „Hirtelen fölkel, s a júniusi napfényben elindult a legszörnyűbb borzalom felé”. Eléggé az olvasónak a fantáziájára (helyesebben: választására) van bízva, hogy ez a „legszörnyűbb borzalom” mit jelent: vajjon azt-e, hogy követi a Fickót a pokolba, vagy pedig, hogy egy rendes élettel — amelyben a születendő gyermekét felneveli — azt az üdvösséget érdemli ki, amely egy örökkévalóságra elválasztja őt a Fickótól.

Maga a rémhistoria oly tökéletes kalandossággal folyik le a regény lapjain, hogy — a detektívregényhez szokott olvasók számára — tökéletesen elég maga a pokolian izgalmas történet. Minden kis mozdulatnak megvan a maga értelme és fontossága a rákövetkező események detektív szempontú megértésében. Graham Greene újságírói praxisa csak a lényegesre szorítkozik, mellőzve minden anekdotászerű vagy túlfilozofáló magyarázatást. Ida, Halse, Rose stb. mind-mind oly reálisan festett alakok, akárcsak Dickens személyei. Nemcsak maga a történet, hanem a személyek realitása is önmagában tökéletesen elegendő, anélkül, hogy bármit is jelentene.

S minden józan olvasó mégis azt érzi meg, hogy a rémhistoria mögött egy egészen más síkon, egy szoros értelemben vett metafizikai távlatban egy egészen más dráma játszódik le: a remekül leírt borzalmak alján egy egészen más, egy sokkal komolyabb borzalomról is szó van: két ember metafizikai sorsáról, két ember „existenciájáról” (oly értelemben, ahogy ezt az új filozófia érti: az existenciát, az igazi létezésemet magam teremtem meg magamnak a szabadsággal). Graham Greene regénye *existencialista* abban az értelemben, hogy a metafizikai síkon ugyanazt érezteti,

mint amit Faulkner, Steinbeck és Camus: az embernek világhelyzetében az abszurdum az utolsó igazság; a véges emberi létezés nem más, mint egység- és szükségességnélküli események össze nem függő láncolata. Irodalmi síkon ez azt hozza magával, hogy az eseményekkel tömött történetnek egy végleges jelentést nem lehet adni; az író sem ad ily értelmezést, de az olvasó is csak a maga választása szerint teheti meg ezt. A modern regényben nincs többé jellemállandóság, oksági hatás vagy magyarázó értékmérce. De mert mégis kell lennie a történetben valami összefogó benső szálnak: a Fátum helyettesíti a hagyományos pszichológiai motivációt; ez lesz a történetnek reális — de végleg kimagyarázhatatlan — rúgója, hajtóereje. A Fátum ténye: a rémhistoria mögött lévő „valódi megfelelés”, vagyis az igazi hajtóerő. Egy existencialista szemléletmódban ez a Fátum csak azt jelentheti, hogy a Fátum nem más, mint egy konkrét embernek konkrét helyzete, amelyben szabadnak hiszi magát, s ahol mégis egy érthetetlen lökés visz előre mindent. Hale igen sokféleképpen kikerülhetné az őt fenyegető veszélyt, ő maga is jól tudja a lehetőségeket; mégis állhatatosan követi azt az utat, amely — amint már a regény első sorai is éreztetik — a halálba viszi. Hale sajátmaga marad, vagyis az marad, akinek magát választotta: újságíró, aki kitarthat ebben, akármily körülmények között is, még ha halálos veszélyben tudja is magát. Ha nem vállalná többé ezt a „veszélyben lévő újságíró”-i helyzetet, akkor az egész existenciáját rúgná föl ezzel. S ez a „konverzió” is csak illuzórikus maradna, mert ugyanakkor, amikor hivatását megtagadná (vagyis amikor hűtlenül megszőknék a megbízatása elől), még akkor is megmaradna a feje fölött lebegő veszély, maga a Fátum: nem annyira az eredeti veszélyeztettség és üldözöttség állapota, hanem a hűtlenségnek még nyomasztóbb súlya, az igazi metafizikai lesújtottság, maga a végső Fátum. Hasonló Fátum a Fickó fölött: elfuthatna Brightonból, — de ugyanakkor képtelen is elmenni onnan, mert az egész

lénye tökéletesen hozzáforrott, és mást már nem lenne többé önmaga. Halálösztönös fatalitás van itt, mint Platon Állam-ának X. könyvében; vagy legalább is oly fatalitás, amelyennek még elképzelni sem merté Platon: helyzetét, és a helyzet ellen dolgozó saját tettét az ember csak elfogadhatja; az egész ellen egy fikarcnyit sem tehet. Graham Greene regényének címe nem más, mint annak az árpacukornak a neve, amely oly jellemző Brightonra, és amelybe úgy bele van írva a Brighton név, hogy akárhol törjük is szét a cukorbotocskát, mindig a Brighton név látszik ki belőle. Ugyanígy: akárhol is nézünk bele a regényébe, mindenütt ott mered ránk a banális és kármentes fatalitás. Az egzisztencialista értelemben vett ilyen fatalitás (az emberi helyzetéből ki nem szabadulhatóság) azért marad mélyen emberi, azt mondhatnók: humanista színvetésű, mert nemcsak azt hangsúlyozza, hogy nem tudok kiszabadulni az emberi világhelyzetemből (vagyis — amint Heidegger mondaná: a halálomig megmaradok világban élő embernek, Dasein-nek), hanem azt is, hogy ugyanakkor én vagyok az abszolút ura a saját helyzetemnek, vagyis hogy a szabadságom abszolút. Sartre-nak, az ateista egzisztencializmus atyamesterének 724 lapnyi könyve az abszolút szabadságra teszi a hangsúlyt; a keresztény egzisztencializmus ugyanezt megtoldja a lépéssel, amelyet „metafizikai hűség”-nek nevez, s amely nem más, mint ragaszkodni a Szeretethez fűző élő viszonyomhoz, az Abszolútumhoz, akitől mindent — még a saját szabadságomat is — ajándékként kapom. Az abszurditás (abs-ordine: rendnélküliség) itt már a kegyelmi rendbe bekapcsolódó önátadássá változik. (V. ö. Gabriel Marcel egész keresztény egzisztencializmusát.) A „Fátum” itt is megmarad, csak hogy olyan értelemben (ezért kell időzőjelbe tennünk), hogy valamit föltétlenül választanom kell, és pedig mindig azt választom, amit — a saját szabadságommal — a javamnak találok. Az abszurdum és a fátumos tragikum tehát a keresztény egzisztencializmusban úgy fordul visszajára,

mint mikor az érmet a másik lapjára fektetjük: marad ugyanaz az érmet (ugyanaz az emberi helyzet), de értelmesebben olvasható vonalakat, mégpedig a „boldogságra ítéltség rendjét” veszszük észre rajta.

Van-e ebből valami Graham Greene-nak ebben a regényében? Nagyon sok! Így fogalmazhatnók meg: Greene művészetében a tragikus elem csak evilági, csak időleges; e tragikum mellett van egy evilágon túli, — igaz, hogy csak egy szárnyacsapásszerű — elem, amelyet *főlemelően nagyszerűen* nevezhetnénk. Ez Greeneben a *katolikus elem*, amely — még ha sok szereplő szájában a megvetést és a gúnyt kapja is meg — kétségtelenül ott él, ott alkot egy örökkévalóságra szólóan, főleg Rose személyében. Idában a jóság automatikus; a Fickóban a gonoszság esztelenül gőgös; Rose végigjárta mindkét utat (a gyerekkor megszokottságát és a Fickó embertelen következetességét a gonoszságban vagyis a vak-ságba sodró következetlenséget). A könyv egyik legszebb jelenete (83. lap), amikor Rose és a Fickó a hitről beszélgetnek:

— Az egyetlen igaz dolog — mondta a Fickó. Mi lenne más? Ez az egyetlen, ami klappol. Az ateisták nem tudnak semmit. Világos, hogy van pokol, lángok és elítéltség, a pokol kínjai, — és mereven nézett a feketén folyó esővízre, meg a fekete falombok alatt fénylő lámpákra.

— És van mennyország is? — kérdezte Rose aggódva.

— Talán — felelte a Fickó —, talán.

Mindenki abban merül el, amiben hisz: a Fickót a „hite” viszi a pokolba. Greene érezteti, hogy az ilyen, pokolba vívó „hit” eredeti bűne — amely a saját gőgös makacssága: bezárkózni minden elől, amiben mások boldogságot találnak. A Fickó útálattal fordul el minden szerelemtől; Rose is csak azért kell neki, hogy — ha a leány már a felesége lesz — ne legyen senki, aki őt feljelenthetné. Mikor a mulatóhelyekről ismert üres dalok mellett az *Agnus Dei qui tollis peccata mundi, dona nobis pacem* dallama merül föl a gyerekkor homályából, a Fickó szürke

és gögös tekintettel néz bele a tükörbe: arca ott fekszik az üvegen, a szappan-tartó és a piszkos víz fölött. A löver-senyen a *Memento Mori* nevű ló is egy végtelenség távlatát nyitja meg a Fickó előtt: a halál nem vég. De a végtelen-ségben ő csak a poklot látja meg. Amikor üldözik, képtelen arra, hogy bánattal készüljön a halálra; pedig ezt akarja, ezt szeretné. Mikor elmúlik a veszély, már csak arra gondol, hogy futott, nyöszörgött! Nem a protestáns sötét predesztináció van itt, hanem egy oly képtelenség, amelynek a Fickó gögje, a bezártsága a teljes forrása. Az egzisztencialista értelemben vett Fátum és az abszolút szabadság egybe-esnek: teljes szabadsággal valósi-tom meg azt, ami a nyakamba szakad. Fatálisnak mégis azért nevezhető a Fickó szabadsága, mert az ő szabadsá-gának csak gögje van, esztelen vak-sága, de nincsenek kitárt ablakai és kitaruló karjai, éppen a gögje miatt, a sajátmaga által választott gög miatt. Így láthatja egyben ezt a kettőt a Fickó: „egyetlen hamis lépést nem tett és mégis minden lépését, mintha egy oly hatalom rakta volna rája, amelyet még lokalizálni sem tudott”. — A Fic-kónak szinte teológiailag mély fogalma van a bűnről: az időleges biztonságért egy örökkévalóságot adni el. Érti és tudja, hogy a világi hatás előtt alá-írt papír és a néhány szerencsekívánó udvariasság nem tette őket házastár-sakká. Fájó gúnnyal és undorral néz a nászéjszaka tapasztalatára. Mert — nem lettek igazán házastársak, hiszen nem akart elmenni a templomba Ro-se-al. Miért nem akart? Nem tud rá világos választ adni. Ki érti meg a bűnt?

„Ő nem a békére termett. Nem sike-rült eljutnia addig, hogy a békében higgyen. Az ő számára az ég csak üres szó maradt. A pokol — az igen, ebben lehet hinni. A szellem arra képes, amit fel tud fogni; és nem tudja fölfogni azt, amit soha meg nem tapasztalt.” A Fickónak ezt a hitvallását érzi meg Rose is. Nem akarja egyedül hagyni őt ebben a szörnyű sötétben. Mennek tehát a közösen szándékolt öngyilkos-ság felé. „Autójuk körül a *Dona nobis*

pacem gigantikus szárnycsapásait érzi”, a Fickó is. Megáll az autójuk, a Fickó Rose kezébe adja a töltött revolvért; örült harc kezdődik — mozdulatlan csöndben. Végül Rose elveti magától a fegyvert, jön a rendőrség, a Fickó leugrik a szikláról... Rose, a gögjé-ben, a Fickótól kapott gögjével már-már megkeményedő — már-már csak a poklot hívó — Rose ott térdel a gyóntatószékben, vitatkozni akar a pappal, csak a gögjét akarja megpe-csételni, csak a kárhozatot akarja ő is választani. — A könyv utolsó lapjait sorról-sorra idézhetnők. Elég, ha befe-jezésül ezt a pár sort nem felejtjük el:

„A katolikus ember minden más em-bernél képesebb a rosszra. Mivel mi hiszünk abban is, hogy van ördög, ta-lán ezért mi, katolikusok, könnyebben kapcsolatba kerülünk vele, mint a többi emberek. De nekünk megvan a remény, meg az imádság — mondja a pap a gyóntatószékben. — Most nem adhatok még feloldozást, de majd jö-jön vissza. És ha gyermeke lesz... Tisztaságát és erejét egyesítve... ne-veljen belőle egy szentet, aki imád-kozni fog az apjáért... Gyermekek, — folytatja a pap Rose-hoz szólva —, senki föl sem foghatja, mily rendkívüli, mily elképzelhetetlen az Isten ir-galma... És, jó leányom, imádkozzék majd értem is...

— Igen, atyám — feleli Rose meg-békélten’.

Kevés mai regény állít minket eny-nyire a végső nagy választás elé. Az ilyen könyvet élvezettel olvassák az autótaxisok is, meg az érettlelkű értel-miség is. Igaz, hogy egészen katolikus-nak is kell lenni ahhoz, hogy a regény olvasása után — a magunk életében — mindig a jobbik részt is válasszuk. Sa-ját „exisztenciánk megalkotásában” pedig csak ez az egy a szükséges.

Rezek S. Román

A BEFEJEZETLEN MONDAT. Déry Tibor regénye. — (Hungária, Budapest.) Az olvasó ne riadjon vissza Déry regényének első oldalaitól, ahol a „három képzetvilág burkában” el-nyúló Csáky-utcával találkozik. A

Csáky-utca leírása nem tudós analízis, aminek első pillanatban vélni lehet, hanem az epika legforradalmibb megújítása: a hagyományos leírás kiküszöbölése. Észleletek sorakoznak föl egymás után s ahogyan folytatódnak és alakulnak az időben, megelevenedik a tér, az események helyszíne maga is eseménnyé valósul: történik. Ez a történés ebben a regényben kitágítja az epikát s tökéletesen eltünteti az életelen díszletet s egyáltalán az élettelenséget, amely legtöbb olvasmányunkban oly közönyösen áll a változó embersorsnak áradatában, mintha nem lenne maga is főszereplője életünknek. A modern regény fölfedezte már az élő időt, most fölfedezi az élő teret. Kétségtelen, hogy az első fölfedezés nélkül Déry sem jutott volna a másodikra, lévén — mint minden élőnek — az élő térnek is lényege az időbeli változás, az ő fölfedezése azonban az epikus valóságábrázolásnak azt a mérhetetlenül gazdag lehetőségét aknázza ki ebben a regényben, amit az „idő forradalma” nemhogy megtalálni nem tudott, hanem teljesen elvesztett. Az emlékezés technikája Proust nyomán belső monológgá nyomorította a valóságot s az epikát már-már menthetetlenül szubjektív, pszichikus formák közé kényszerítette s teljesen megfosztotta a tapasztalás és a tapasztalhatóság dimenzióitól: a kiterjedéstől. Déry Tibor újra teret s ezzel tapasztalható, érzékeltes anyagot ad az időnek. Íróalmunknak gazdag nyeresége az ő epikus valóságábrázolása, mely azon a lehetőségen alapul, hogy a tapasztalás jelenségeinek objektív leírása mindent életre tud kelteni, ha mindent térre kiterjeszkedő jelenségnek tekint s ugyanakkor mindent az idő tekintetével követ: stílusa objektív, mivel mindent jelenségnek, tárgynak tekint, s megelevenítő, epikus, mivel, tárgyában az időt tapasztalja. Példát idézni regényéből époly nehéz, mint Proust könyvéből kiválasztani azt a körmondatot, amely helytállhat a többiért is.

Irásainak legdöntőbb jellegzetessége a figyelem. Stendhal vándor tükörnek nevezte a regényt, Déry regé-

nyét a vándorló figyelem építi föl. Expresszionista iskolázottságának nem csak az a haszna van, hogy a világot újra visszavetíti a világba, hanem az is, hogy a világnak nincsen az a részlete, amiben ne látná és ne mutaná meg a teljességet: a pillanatnak az ember életében való pillanatnyi fontosságát. Egy példát csak a könyvből, — minden mondata példa lehetne: „...nem tudta, hogy komor elérzékenyülésének egyetlen oka e pillanatban a kályha melletti kis zsámoly volt, amelyen ült, s amely hajszálpontosan ugyanolyan magas volt, mint az otthoni, s testére ugyanazt a tartást kényszerítette, mint amilyent számtalan év óta otthon a konyhában megszokott, nem tudta, hogy a zsámoly mintegy talpköve lett a haza fogalmának s ő maga, rajta ülve s minden emléket hirtelen magába sűrítve, maga a Haza tűnődő szobra: egy határjelzőkő, amelyre önkéntelenül megegy-szer lepihen, mielőtt átlépné a natárt. A testtartás volt ezúttal a hazája...” Így írja le egy asszonynak egyik pillanatát, amikor az egy elhagyatott szobában arra várakozik, hogy átszökessék a határon. Ez a pillanat azonban nemcsak az asszonyé, hanem a sorsába belekapcsolódó tárgyaké is, amelyek a maguk számára kérnek helyet az életükben. Az író figyelme osztatlan tárgyilagossággal tér ki minden külső, belső, dologi és személyi eseményre s tehetségének éppen az a titka, hogy e kitérőkből, akárcsak Dosztojevszkij-nél, regény lesz. Majdnem tudományosnak mondható szenvedélye, amely a tapasztalás legeliramlóbb tüneményét is föl akarja kutatni a nyelv eszközével, már a regény atómjaiban is rászorítja a tárgyilagosságra és az a művészi vagy tudományos gondosság, mellyel a Csáky-utca három megváltozását figyelemmel kíséri, megrázó arányokban érvényesül emberlátásában. Ritkán akad író, akiben egy töről fakad a stílus gazdagsága és az erkölcsi képzelet nagysága, úgy mint nála, aki nyelvének leleplezhetetlen erejével tárja elénk a társadalom morális küzdelmeinek purgatóriumát. Soha nem leplezi le magát, egyetlen

szentenciával vagy célzatossággal nem fejele meg a regényt, legfőbb szándéka, hogy amit ad, a valóság helytállóan önmagáért. Az anyagi és természeti világ eseményei között végigvonulnak a harmincas évek, méhükben a rettenetes történelmi teherrel, az akkori magyar társadalommal és a háborúval, az abortált, elnyomott munkásosztállyal és az erkölcsi züllésbe induló nagypolgársággal; azokkal, akiket tönkretesz az elnyomás és azokkal, akiket tönkretesz a szabadság.

Déry művében új értelmet, új távlatot nyer a realizmus tárgyilagossága, nem csak a tárgyszerűséget jelenti, hanem azt is, hogy az érzékszervek hatalmas, sokértelmű és eleven felfogó rendszerét hozza mozgásba s epikus hatását azzal éri el, hogy e fiziológiai-mentális pontos működést teszi a személytelen, tanulmányzerű írásmód alapjává. Ezekre az alapokra építi föl a sorsokat, jellemeket, viszonyokat. Úgy érzékelteti a sorsot, ahogyan az érzékeli, aki benne áll; a regény úgy kekedik ki, ahogyan az élet, múltékony, alakuló pillanatokból, megfoghatatlan és megmászhatatlan kompozícióvá. Aki olvassa, az mélyebben és teltebben kezd látni tőle és úgy érzi, hogy erőteljesebben kell élnie, közelebb a valóság kútforrásához.

A romló testek, az öregedés, a megalkuvás hatalmas haláltáncfigurái a kérlelhetetlen történelmi erők bűvöletében hanyatlanak lefelé, de ugyanakkor fölfelé nyomul rajtuk az idő örök frissessége, szétbontja őket s kiterjeszti anyagukat a költői látás csodálatos spektrumára. Ha igaz az, hogy az ember porból vétetett és porrá icsz, igaz az is, hogy a nagy író alkotásában hasonló kétértelműség, a tényészet és enyészet cseréje dolgozik az emberen. Közel ezeroldalas ez a regény; — ritkán sikerül így kihasználni ekkora terjedelmet. Majd minden mondatában halálos öleléssel kulcsolódik egymásba a múlt és a jövő, hogy megszülethessék a soha vissza nem térő pillanat, az élet és halál serpenyőin pontosan kimérlegelt valóság. Ezekben a pillanatokban résztvesznek a tárgyak, az emberek, a fogalmak, a lélek

tüneményei, a rossz, a jó, a szép, az ocsmány, a jelentékenység és a jelentéktelenség között hullámzó világ, az ember egész világa. *Rozgonyi Iván*

KEDVES CSIRKEFOGÓK; A KÉK OBOL. *John Steinbeck* két regénye. — (Új Idők.)

Steinbecket a magyar olvasók legnagyobb része mint divatos bestseller-író tartja számon. Regényeit, főleg az „Érik a gyümölcs”-öt sokan olvasták, a dramatizált „Egerek és emberek” pedig az elmúlt színházi évad legnagyobb irodalmi sikere volt.

A legtöbb bestseller a regény iparosodásának terméke; nem rózsaszínű ponyvaromantika, nem filléres detektív-izgalom, de nem is igazi irodalom, jóhiszemű szórakoztató olvasmány csupán, s nem is akar ennél több lenni. Egészen ritka az olyan bestseller, mely jó szórakoztató olvasmány s egyben igényes irodalmi mű is. Steinbeck könyvei ilyenek. A szó legtisztább értelmében vett szórakoztató olvasmány valamennyi, de van a mese vonalán túlmutató művészi mondanivalójuk is, amit sommásan talán így fogalmazhatnánk meg: A felvilágosult modern ember teljesen szabad és független akar lenni. Független még a természetfölötti erőktől, s az erkölcsi törvényektől is. Sikerült is felszabadulnia, de ugyanakkor keserves csalódással vette észre, hogy látszólagos szabadsága valójában a legnyomasztóbb és legkínzóbb rabszolgaság: a magámaradottság, a magány rabszolgasága. Védtelenül dideregve új fényeket, új erőket kénytelen tehát keresni, azok talán feloldják majd szorongó magányát. Az „Érik a gyümölcs” honfoglaló vándorai az ősi telepes-család törzsi hagyományában, a „Mohos szikla” hősei a földdel és a természettel való pateisztikus együttélésben, az Egerek és emberek magánosságára ítelt két csavargója pedig a férfi-barátságban keresik és próbálják megtalálni a valakihez való tartozás boldogító élményét. Egyiküknek sem sikerült, az ember örökre magános marad s ezért verődik ki arcára az „élet szomorúsága”.

Két új regény hősei is a magánytól akarnak megszabadulni, a magánosság ellen keresnek védelmet egy különös életforma, valami furcsa baráti közösség „szervezetében”. A „Kedves csirkefogók” egy kis kaliforniai város, Tortilla Flat keverékverű lakóiról, a paisanokról szól: „Dannyról, Danny házáról és Danny barátairól és arról, hogy miképpen lett ez a három egyetlen fogalom”. Arról az egységről, „amelynek részei emberek, akikből kedvség, öröm, emberszeretet s végül valami titokzatos szomorúság árad. Mert Danny háza hasonlatos a Kerek Asztalhoz és Danny barátai a Kerek Asztal lovagjaihoz. És ez a történet éppen azt meséli el, hogy jött létre ez az egység, hogy virágozott ki s nőtt egyetlen szép és bölcs szervezetté. Elmondja Danny barátainak kalandjait, jötteteit, gondolatait és céljait. S végül elmeséli azt is, hogy veszett el a talizmán, s hogy hull szét a szövetség”. A „Kék öböl” folytatása vagy egyik fejezete lehetne a „Kedves csirkefogók”-nak. Csavargói ugyanolyan „parlagi hercegek”, mint Danny és barátai. Ők is egy egész fajta örömet és bánatát, bűneit és érényeit hordozzák magukban. A bevezető fejezetben így mutatja be őket az író: „Azt mondják róluk, hogy szajhák, kerítők, kártyások és kurafiak. Vagyis emberek. Mert ha valaki átlát rajtuk, szenteknek, angyaloknak, mártíroknak, jámboroknak nevezheti őket”.

Steinbeck regényalakjainak életmódja s erkölce nem rokonszenves egy csöppet sem. Nem ismernek sem isteni sem emberi törvényt; henyélnék, lopnak, csalnak, hazudnak, paráználkodnak és részegeskednek. Bűneiket oly természetesen és magátólértetően követik el, mint ahogy lélegznek, esznek, isznak vagy alusznak. De ugyanakkor az önismeret megdöbbentő élességével tudják magukról — s őszinte bánattal be is vallják —, hogy bűnösök. Tetteikben, bűneikben csakugyan szabadok, szinte valami idillikus anarchiában élnek állandóan, a természetfelettitől, a divinumtól — mondjuk meg nyíltan: — az Istentől azonban

éppúgy nem tudnak és nem is akarnak elszakadni és megszabadulni, mint bárki a kegyelemmel, és kegyelemből élő hívők közül. Bűnös emberségükben is egy keresztény kultúrától s hagyományoktól mélyen átitatott latin Kalifornia gyermekei. Kereszténységük époly természetes és magátólértető, mint bűneik. Nagyon jól tudják, hogy a legnagyobb jóra hajlamos lélek hajlamos egyszersmind a legnagyobb gonoszra is, s hogy nincs olyan bűnös, aki bűnbocsánatot ne nyerhetne. Érzik és tapasztalják, hogy a legnagyobb boldogság a földön a tisztaság derült békessége, s hogy a legnagyobb emberi érték a szeretet. Lapozzuk fel a két könyv legragyogóbb jeleneteit, melyek emberileg s művészileg is egyaránt a leghitelesebbek — s éppen a katolikus olvasó szemében azok: — a „Kedves csirkefogók”-ból például Pilon bűnvallomását, a Kalóz szentmiséjét, vagy a „Kék öböl”-ből a doktor tiszteletére rendezett s rosszul végződő estély történetét s a kudarcot követő mély levertség és kétségbeesettség leírását, — varázsuktól sokáig nem tud szabadulni az olvasó.

Idézhetnénk másfajta részeket és jeleneteket is, elszórt mondásokat, első olvasásra meghökkenítő, talán meg is botránkoztató félmondatokat. Kétségtelen: Steinbeck egyetlen író, írástechnikában s világnézetben egyaránt. Nem tökéletes művész, de könyveiben sok a tökéletes részlet. Még így is mekkora utat kellett megtennie, míg az „Érik a gyümölcs” és a „Mohos szikla” komor, kietlen pantheizmusától eljutott a „Kék öböl” életkedvtől, mely emberi részvétől és szeretettől sugárzó — félve írjuk le, de így van — szentferenci világáig. Örülünk, hogy eddig már eljutott, s bízunk abban, hogy meg tudja majd tenni a következő lépést is, s megérti ő is, hogy az emberi boldogtalanság és magány legtökéletesebb feloldója a földön a részvét és a szeretet ugyan, de nem a természettel azonosuló, omlékony pantheista szeretet — ez fonákjára fordít minden jószándékot, hanem az örök

Szeretútból, a személyes Istenből táplálkozó, hittel vallott és étellel élt szeretet. A Poverello szeretete.

Steinbeck két új könyve így is újra felveti a régi kérdést: lehet-e az irodalmon — ebben az esetben a regényen — belül külön katolikus irodalomról, külön katolikus regényről beszélni? Mert vannak művek, amelyek egyenesen és szándékosan katolikusnak készülnek, s vannak olyanok, amelyekben minden szándéktól, sőt minden tévedéstől függetlenül él és hódít a katolikum. A „Kedves csirkefogók” és a „Kék öböl” kétségtelenül az utóbbiak közé tartozik.

Iványi Sándor

HATÁRON. Vidor Miklós versei.

Vidor Miklós új kötetében — a második lépés jelentőségre és érzelmi fontosságra nézve nem egyszer felér az első lépéssel — úgy érzi, hogy most már a férfilira nagy épületének falait húzza fel, s minden eddigi csupán ujjgyakorlat volt. Természetesen a váltás nem megy egyik évről a másikra, a költők ott szokták folytatni legtöbbször, ahol elhagyták. Csak éppen a vonalvezetés biztonságán, a felkiáltójeleken, kérdőjeleken, gondolatjeleken (ez természetesen mind metafórikusan értendő) érezhető meg, hogy a költő a szavak válogatásának, elhelyezésének, hangsúlyozásának új titkait tanulta meg.

Úgy csapsz telten a lant húrjába,
akár a szívedbe,
száz ujjával az élet, a tünde világ,
kusza fények,
illatok és ízek mondhatlan,
szertecikázó,
villámos, csupa-mámor hangok, a
szűz viharokkal
szállva, a parttalan ifjúság örök
új tavaszában.

Igy fordul sajátmagához, miközben érzi, hogy „földközelve” jutott, talán egy kicsit kiábrándultabb földközelve, amelyben már nem „az égbe törő kamasz” szertelenségei uralkodnak, ezzel szemben minden plasztikusabb szint nyer. Két nagy érzelm foglalja

el különben a kötet két jelentős ciklusát, a harmadikon kívül, amelyik, mint már említettük, a földközelségről szól, tehát a költő saját lényének nem annyira nárcisztikus, mint inkább tisztázó megmutatása, — ez a kettő pedig egy barátság és egy szerelem, tehát valódi tárgy, valódi érzelmekkel. Az előbbi tennysoni *In Memoriam*-mal emlékszik meg az elveszett barátról, sorsának nagy szövetségeséről, s ő hozzá írta többek közt a kötet címadó versét is, amelyben egyúttal öszszeolvad a történelem is az érzellemmel, felásott tankcsapdák és előretörő gépkocsik, győzelmet dörgő és kegyelmet hörgő ágyúk közt sajtolja ki önmagából az érzelmet, a fájdalmas *Ave atque valét*. Van különben ilyen búcsúzásszerű szerelmében is: nem a felismerés pillanatait örökíti meg, hanem az önmarcangolást és az emlékkéfoszlást. Így nyer akut szenvedélyből és reminiszcenciákból ötvözött érzelme barokk jelleget, a barokkságnak kötelező modernségével: a pszichológiával. E mellett persze benne van a tiszta szemlélet és játék, a képbeolvadás, mint a *par excellence* jellegzetes koranyag, hogy csak egyetlen strófáját idézzük az *Ezüst varázs-ból*:

A templom, fönny az ormon,
a fényben, karcsún áll,
ezüst harangja kondul,
a hangja: holdsugár —
s a kis harangtoronyban
vár némán, álmodón,
az Isten, színezüstben
s a vén harangozó...

Vajda Endre

A TERMÉSZET REJTETT ARCA.
Kállai Ernő könyve. — (Misztótfalusi kiadás.)

Az absztrakt és szürrealista művészet lassan kilép a „beavatottak”, a „hozzáértők” szűkebb köréből. A művész a befeléforduló, kísérletező évek után — szabadabb levegőt szimatolva — elhagyja műtermét és állja a „kívülálló” profán kérdéseinek, fejcsóvá-

lásának és nemritkán megbotránkozásának pergőtüzét. A kiállításokat viták követik, a viták anyagából cikkek, tanulmányok, könyvek üllepednek le: művészek vallomásai, kritikusok magyarázatai, — teóriák születnek és törvények fogalmazódnak.

Kállai Ernő könyve egyéni jelenségként hat az absztrakt és szürrealista irányok képzőművészeti megnyilatkozásaival foglalkozó munkák között. Sajátosság jellegét mindenekelőtt stílusa, hangneme adja: annyi nehézkes és elvont fejtegetés után, végre egyszerűen, tisztán, népszerűen hallunk az absztrakt művészetről. Kiinduló pontja is azt bogarozza: *miért népszerűtlen a modern képzőművészet?* Válasza optimista: idő kell ahhoz, hogy a forradalmi újításokat szélesebb rétegek befogadják. Így fogadták az impresszionistákat is... Az egész könyv ebből a reményből táplálkozik: alaptendenciája a népszerűsítés.

A stílus és a téma kezelése mellett, magában a témában, a könyv tartalmában és mondanivalójában találjuk *Kállai* eredetiségét. Sok példa felsorakoztatásával bizonyítja, hogy az absztrakt képzőművészet nem szakadt el a természet valóságától, csupán a természetbeli és emberi valóságok felületi, külső ábrázolását vetette el. „A képzeletből sarjadó festmény vagy szobor is lehet valószerű — mondja —, a valóság mélyebb szerkezetéhez és lelki alkatához idomuló... A modern művészetben a valóság új tudata nyilvánul. Ez a tudat nem a tárgyak külső alkatán, hanem belső szerkezetén, struktúráján alapul. Azokon az erőkön és működéseken, amelyek a tárgyi világot létrehozzák, életbentartják és elemésszik.”

Az ötlet felvetése nem meglepő. Baránszky-Jób László a modern művészet egyik jellemző megnyilatkozását abban látja, hogy „nem egyfelől, sok oldalról ostromolja a valóságot”. Rabinovszky Máriusz a „konzervatív” és absztrakt művészet vitájával kapcsolatban írta, hogy „gyakorlatilag éles választóvonalat az absztraktok és a „naturisták” között megvonni lehetetlen. *Kállai Ernő* könyvét nemcsak az

ötlet felvetése teszi eredetivé, hanem gazdag és meggyőző példatára is: — Paul Klee „kristályos tájai” és „kusza tengeri növényei”, Hans Eltzbacher bimbózást, virágba fakadást érzékeltető, színesen felsugárzó jelképes festői arabeszkjei, Lossonczy Tamás rajzó sejtparányokra emlékeztető látomásai, Kurt Séligmann bujaszirmú virágokat, iriszeket és orchideákat asszociáltató képei — mint illusztrációk — támogatják *Kállai* tételét.

A fejtegetések során nem áll meg a párhuzamok felfedezésénél és illusztrálásánál, a végső okokat is megfogalmazza: „a természet és az ember lelke mélyében az életnek ugyanaz az egyetemes árama lüktet, amely következőkép itt is, ott is önkénytelenül rokonalkatú és rokonlendületű formák révén jut kifejezésre”. Néhol úgy érezzük, hogy *Kállai* túllépi a reális megállapítások és az alig bizonyítható elképzelések elmosódó határát.

Érdekesen érzékelteti, hogy a természettudományok modern vívmányai (mikroszkópia, atomfizika stb.) miként hatnak — többnyire öntudatlanul — a művészetek fejlődésére. Több futólagos megjegyzés érinti a tudomány és a művészetek együttlélegzését, egyhelyen a modern zene és a képzőművészet rokonjelenségeire mutat. Az olvasó önkénytelenül kiegészíti *Kállai* párhuzamait irodalmi vonatkozásokban is: a vizuális élmény mikroszkópikus szemléletéről olvasva — akarva, nemakarva — Joyce jut eszünkbe, egy-egy kép leírásánál Weöres versei. Picasso riadt látomásai épügy tükrözték saját korukat, mint nálunk Kassák vagy Radnóti versei. A szürrealisták nemcsak a képzőművészetben, az irodalomban is vészmadarai voltak a nagy európai katasztrófának.

Vajjon *Kállai Ernő* könyve megfelel-e céljának: közelebb hozza-e a laikus olvasóhoz a modern művészeti irányok kimagasló alkotásait? Vagy csupán érdekesen levezetett, de a modern művészetet csak egy szempontból szemlélő tételét — *a modern művészet a természet rejtett arcát fejezi ki* — sikerült népszerűsíteni? Az utóbbi a valószínű, de remélhetőleg, közvetve

— egyéni elméletén keresztül — az egész modern művészetet is közelebb hozta a laikus érdeklődőhöz.

Vargha Kálmán

HATAN VOLTAK. *Alfred Neumann.*
— (Új Idők kiadása.)

Szépen megírt, értékes dokumentumregény a hitleri Németországról. Hat főhőse van, akik a sztalingrádi katasztrófa után a tirannizmus ellen szövetkeznek és világosságot akarnak gyujtani az elnyomottakban. „Még a legostobább németnek is fel kellett, hogy nyíljon már a szeme ennek a rettenetes vérfürdőnek láttára, amelyet a Szabadság és a Becsület jelszavával zúdítottak egész Európára...” írják röplapjukban. De a röplap az államrendőrség kezébe kerül s az fogsikorgatva oltja el ezt a kis fényt és tapossa el a világítani akarókat.

Borzalmas írás, dermesztő és iszonyatos. De nincsen szárnya. Megragadja az olvasót, s lidércnyomásként tér vissza álmaiban is, de nem emeli fel oda, ahonnan a fényességekbe tágló láthatáron csak egy porszem a világ, s ahol a lélek harmóniáját nem zavarják meg a földi káros hullámai. A szárnyatlan gondolatok nem fogják át az Egészet, nem érzik maguk körül a Kozmoszt, csak a Harmadik Birodalmat s felfelé se hatolnak a felhőkön túl. Nem tudnak semmit a csillagokról. A félbajuszos és féleszű Hitlert és a kitenyészített állkapcsokkal bíró SS-t látjuk itt, nem a Sötétséget, s nem az Idiotizmus és a Bestializmus vigyorog ránk a lapokról, hanem maga a konkrét és sunyi Népjelentőszolgálat és a tökéfejú, de szadista Népbíróság. A megőrült történelem csak a tér és az idő színpadon dühöng itt, a felvonások és a kalisszák szűk határai között, s vas-tag falak választják el a határtalan Valóságtól. Mondhatnánk, A. Neumann kioperálta ezt a betegség-gócot a mindenség testéből, elmetélt inakat és idegeket, izmot és véredényt, ami ahhoz kötötte, s most 300 oldalon prezentálja ezt a koncot a közönségnek, akár az ügyes sebész, aki egy nagy gyomorrákot operált ki és tett spirituszba. S

ahogyan a szakorvos, aki megnézi, azt mondja rá: „Gyönyörű egy rák!”, úgy mondja a kritikus erre a könyvre, hogy: „Szép és értékes dokumentum”. Igen, szép és értékes, mert hiszen valószínűleg szükségünk lesz rá néhány évtized múlva, éppen szárnyatlan tárgylagossága és adatainak fényképszerű hűsége miatt, éppen azért, hogy nem vizionál, nem hallucinál, nem izgat és nem jajveszékél, hanem ábrázol. Ilyen dokumentumra lesz szüksége annak, aki majd a lángok kialvása után a pusztába vonul megfejtetni, hogy tulajdonképpen mi is történt velünk a XX. században?

A nem kritikus persze egyszerűen borzalmas írásnak mondja, s neki is igaza van. Az igaz embereket durva dörömbölés riasztja fel ebben a dokumentumban hajnali álmukból:

— Kinyitni! Titkos államrendőrség!

S három nap múlva már a siralomházban nyit rájuk egy hivatalos közeg:

— Csak a borbély vagyok, kérem...

Aztán leborotvált tarkóval a vérpad előtt áll az Ember s egy feketeruhás, fehérnyakkendős alakot bámul, aki fehér-cérnakesztyűs kezében egy hóhérbárdot tart.

E kép mögött pedig a háttér egy hallgataggyá vált ország, ahol az emberek suttogva beszélnek és minden mondat után jobbra-balra fordítják a fejüket. Ez az új népi-félelem mozdulata: nézik, nem áll-e valaki a hátuk mögött? Nincs-e a közelükben egyik másik törpe-vezér, „akiket a megölt egyéniségek és megnyomorított lelkek protoplazma tömegéből szúrtek ki, s akik már csak egyedül a félelemteli életet ismerik, akiknek önállóságát már csak a júdási jog-kötelesség jelzi...” Egy hallgataggyá tett ország a háttér, amelynek népe megadta magát az Okölnek és a Hazugságnak, s elfogadta és betartja már az embertelenség Tízparancsolatát. Egy ország, ahol taglóval ütik le a gondolat- és sajtószabadságot, — s a népnek tapsolni kell hozzá —, ahol felrobbantanak minden hidat, amelyen át a Világosságba lehetne még jutni.

A fordítást, ami nem volt könnyű munka, Kertész K. Róbert végezte hibátlanul.

Fodor Béla